

OBLIKOVANJE SMERNIC ZA TESTIRANJE STROKOVNE FUNKCIONALNE PISMENOSTI VOJAŠKIH OSEB, ZAPOSLENIH V SLOVENSKI VOJSKI

Vsakodnevno poklicno sporazumevanje zahteva na eni strani (splošno) jezikovno znanje, na drugi pa – glede na poklicno področje – posebna (jezikovna) znanja. Vsako poklicno področje oblikuje svoj posebni strokovni jezik (žargon); k znanju strokovnega jezika sodijo tudi posebne oblike funkcionalne pismenosti, povezane tako z razumevanjem strokovnih besedil kot z njihovo (re)produkcijo. Prispevek vzpostavlja razmerje med jezikovno zmožnostjo in posebnimi (jezikovnimi) znanji, ki so potrebna za opravljanje poklicne dejavnosti, v našem primeru oseb, zaposlenih v Slovenski vojski. Ponuja metodološko osnovo za analizo specifičnih jezikovnih potreb; na tej podlagi naj bi se v naslednjih fazah raziskave izdelale avtentične naloge za testiranje funkcionalne pismenosti. Naša domneva je, da ob upoštevanju tipičnih sporazumevalnih situacij in avtentičnih testnih nalog testna performanca bolj realno odslkava jezikovno rabo zunaj testne situacije.

jezikovna zmožnost, testiranje jezikovne zmožnosti, funkcionalna pismenost, avtentičnost, testna performanca, strokovni jezik, jezikovna raba

Daily professional communication demands both (general) linguistic knowledge and specialised (linguistic) knowledge relating to the specific purposes. Each profession develops its own technical language or jargon and part of the knowledge of this language includes particular forms of literacy connected with the understanding of technical texts and their (re)production. This paper focuses on the relation between the language abilities and the special (linguistic) knowledge required for specific purposes: in our case, by those employed in the Slovene armed forces. A methodological basis for the analysis of specific language needs is offered, on the basis of which, in the next phase of research, authentic tests of functional literacy could be developed. Our assumption is that, by taking into account typical communicative situations and employing authentic testing tasks, the test performance will provide a more realistic picture of language use outside the test situation.

language ability, testing of language ability, functional literacy, authenticity, test performance, technical language, language use

0 Uvod

V okviru Ciljnega raziskovalnega programa Znanje za varnost in mir 2004–2010 poteka raziskovalni projekt Funkcionalna pismenost vojaških oseb v Slovenski vojski (SV). Del projekta predstavlja raziskava, katere namen je med drugim oblikovati merske instrumente (teste), s katerimi bi lahko izmerili funkcionalno

pismenost vojaških oseb, zaposlenih v SV. Na podlagi rezultatov, pridobljenih z merjenji, bi ugotavljali značilnosti in raven funkcionalne pismenosti teh oseb in dali smernice za njihovo morebitno (če bi rezultati pokazali tovrstno potrebo) nadaljnje izobraževanje.

V prispevku bomo vzpostavili razmerje med jezikovno zmožnostjo in posebnimi (jezikovnimi) znanji, ki so potrebna za opravljanje poklicne dejavnosti, v našem primeru oseb, zaposlenih v SV. Ponudili bomo metodološko osnovo za izdelavo jezikovnih testov za specifične potrebe. V prvem koraku bo raziskava namenjena analizi jezikovnih potreb, ki jih imajo različni poklicni profili zaposlenih v SV. V naslednjih korakih pa naj bi se na podlagi te analize oblikovali t. i. avtentični testi z nalogami, ki naj bi pri testiranih osebah izzvale tudi avtentično jezikovno vedênje. Naša domneva je, da ob upoštevanju tipičnih sporazumevalnih situacij in oblikovanju avtentičnih testov performanca na testu bolj realno odsliskava jezikovno rabo, kakršna je značilna za netestne situacije.

Za začetek pa nekaj temeljnih pojmov.

1 Jezikovno znanje : posebna (jezikovna) znanja

V vsakodnevem poklicnem delovanju smo postavljeni v najrazličnejše situacije: sporazumevanje v njih zahteva tako (splošno) jezikovno znanje kot tudi – glede na poklicno področje – posebna (jezikovna) znanja. S temeljnim vprašanjem, kaj pomeni znati jezik, se na tem mestu ne bomo natančneje ukvarjali. Nanj so bili v literaturi s področja jezikovnega testiranja, tudi slovenski, že ponujeni številni odgovori, zlasti v zvezi s slovenščino kot drugim oziroma tujim jezikom (Bachman 1990; Alderson et al. 1995; Bachman, Palmer 1996; v slovenski literaturi Ferbežar 1999). Ob številnih opredelitvah jezikovne zmožnosti¹ tako v prvem kot neprvem jeziku v slovenski literaturi (za natančen pregled različnih modelov jezikovne zmožnosti prim. Pirih Svetina 2005) je bilo izpostavljeno tudi razmerje med jezikovno zmožnostjo (kompetenco), ki je potencialna, in performanco oziroma jezikovno rabo, ki je aktualna (Ferbežar 1999: 423). To razmerje še enkrat izpostavljamo prav zaradi dejstva, da abstraktno jezikovno zmožnost lahko merimo² le prek njene manifestacije v konkretni sporazumevalni situaciji; uporabniki jezika se ločujemo prav po jezikovni rabi, to pa hkrati tudi pomeni, da je v resnici merljiva samo ta. Uporabniki jezika oziroma njegovi govorci jezik različno obvladamo: eni bolje razumemo zapisana, drugi govorjena besedila, eni s(m)o boljši pisci ali govorci itd. V tem kontekstu lahko torej govorimo o različnih stopnjah jezikovnega znanja.

Kot že rečeno, pa za poklicno delovanje poleg splošnega jezikovnega znanja potrebujemo tudi neka specifična znanja, med njimi tudi jezikovna, ki so odvisna od posameznega poklicnega področja. Ta znanja sodijo k posameznikovemu enciklo-

¹ Pojma jezikovno znanje in jezikovna zmožnost v tem besedilu uporabljamo sinonimno.

² Ob pojmu merjenje (jezikovnega znanja) uporabljamo še pojem testiranje.

pedičnemu znanju oziroma v njegovo mentalno enciklopedijo, ki jo sestavljajo podatki o stvareh, pojavih, procesih v naravnem in socialnem okolju, odnosi med njimi, posplošitve, ki nastanejo na podlagi različnih izkušenj itd. Vsako poklicno področje oblikuje svoj posebni strokovni jezik, ki ima specifično izrazje, sintaktične in semantične značilnosti, za njegove uporabnike pa je značilno tudi posebno jezikovno vedênje. V tem smislu je strokovni jezik izredno natančen in njegovi uporabniki ga morajo dobro obvladati, da se med seboj lahko sporazumejo, za nepoznavalce pa je strokovni jezik, ki mu zlasti v govornih oblikah rečemo tudi žargon,³ težko ali sploh nerazumljiv.

Čeprav bo v tem prispevku govor o strokovnem jeziku v SV, naš namen ni vojaški jezik (Korošec 1998, 2002) podrobno opisati in ga analizirati, temveč opozoriti na razmerje med (splošnim) jezikovnim znanjem in posebnimi (jezikovnimi) znanji, ki so potrebna za opravljanje poklicne dejavnosti, v našem primeru oseb, zaposlenih v SV, ob tem pa nakazati možne smernice za merjenje teh znanj.

Integralni del koncepta znanja strokovnega jezika predstavlja interakcija med splošnim jezikovnim znanjem in »vsebinskim« znanjem oziroma poznavanjem poklicnega področja. Samo po sebi umevno se zdi, da bo npr. besedilo iz revije *Slovenska vojska* bolje razumela vojaška oseba kot nekdo, ki tega strokovnega področja sploh ne pozna niti se zanj ne zanima, saj je za (boljše) razumevanje strokovnih besedil bistveno poznavanje specifičnega, v našem primeru vojaškega konteksta. In če se za trenutek vrnemo k razmerju med jezikovno kompetenco in performanco, lahko sklenemo, da je pri merjenju strokovnega jezika performanco, tj. jezikovno rabo, treba opazovati oziroma meriti prav v specifičnem strokovnem/poklicnem kontekstu. Gradivo, na katerem temelji test (strokovnega) jezika, torej besedila in naloge, vključene v test, naj bi testirance »zaposlile« tako, da bosta tako jezikovno znanje kot poznavanje strokovnega področja v interakciji, kakršna je značilna za siceršnje, netestne situacije (Douglas 2000: 6). A o avtentičnosti več v nadaljevanju.

Naj sklenemo: če je odgovor na vprašanje, kaj pomeni znati jezik, odvisen od tega, s katerim namenom sprašujemo, ali imamo v mislih tudi raven znanja in kako si prizadevamo najti odgovor nanj (Alderson 1991, cit. po Douglas 2000: 25), je treba odgovor na vprašanje o znanju strokovnega jezika iskati v specifični situaciji oziroma v določenem strokovnem kontekstu (Douglas 2000: 25).

2 Funkcionalna pismenost v strokovnem kontekstu

Z obvladovanjem strokovnega jezika so povezane tudi posebne oblike funkcionalne pismenosti ali, kot smo to za potrebe naše raziskave provizorično poimenovali, kar strokovna funkcionalna pismenost. Ko govorimo o strokovni funkcionalni

³Žargon je interesna govorica ljudi, ki jih družijo poklici (šoferski, mornariški, vojaški ipd.) (Toporišič 2000). Žargon uporabljajo ljudje iste stroke.

pismenosti, imamo v mislih predvsem (ustrezno) razumevanje strokovnih besedil in njihovo (re)produkcijo.

Tradicionalne definicije so funkcionalno pismenost opredeljevale kot sposobnost branja in pisanja. Še vedno je razširjen tudi Unescov koncept pismenosti iz sedemdesetih let prejšnjega stoletja, ki pravi, da je oseba pismena, če je sposobna zadovoljiti potrebe skupnosti (povzeto po Nolimal 2000). V našem prostoru pa se zdi pomembna opredelitev pismenosti, ki jo prinaša Mednarodna raziskava pismenosti odraslih (*International Adult Literacy Survey* (IALS), OECD 2000), predvsem zaradi za Slovenijo precej slabih rezultatov raziskave. V tej raziskavi se pismenost definira kot zmožnost razumevanja in uporabe informacij iz različnih pisnih virov za delovanje v vsakodnevni dejavnosti odraslih v družini, na delovnem mestu in v okolju ter za doseganje lastnih ciljev in za razvoj lastnega znanja in potencialov (OECD 2000, Možina 2000, Pettersson 2000, Kelava 2003, Bešter 2003).⁴ Ta definicija upošteva delovno mesto kot področje dokazovanja pismenosti, mi pa lahko delovno mesto pojmuje tudi kot strokovni kontekst.

Strokovnjaki ponavadi ločujejo tri vrste funkcionalne pismenosti: 1. besedilno pismenost, ki vključuje znanje in spretnosti, ki so potrebne za razumevanje in rabo informacij v različnih vrstah besedil; gre za iskanje, povezovanje in generiranje informacij iz teh besedil, 2. dokumentacijsko pismenost, ki vključuje znanje in spretnosti, ki so potrebne za prepoznavanje in rabo informacij v različnih obrazcih in grafičnih prikazih podatkov, in 3. računsko pismenost, ki vključuje zmožnosti razumevanja in uporabe osnovnih računskih operacij, ki so vključene v različne pisne vire (plačilni nalogi, naročilnice ipd.) (Možina 2000, 2001; Kelava 2003; Bešter 2003). V sodobnem, tehnološko in informacijsko hitro razvijajočem se svetu se tudi koncepti funkcionalne pismenosti spreminjajo in posodablajo. Zgoraj naštetih vrst pismenosti tako že dlje časa ne zadostujejo več za uspešno funkcioniranje v domačem okolju, družbi ali na delovnem mestu, posledično pa se zaradi tega tudi definicije funkcionalne pismenosti v zadnjem času spreminjajo in dopolnjujejo (predvsem za področje računalništva in novih tehnologij).

Ker z raziskavo poskušamo vzpostaviti orodja za merjenje strokovne funkcionalne pismenosti kot pomembnega dela posameznikovega jezikovnega znanja, so za nas zanimive predvsem tiste definicije funkcionalne pismenosti, ki koncept funkcionalne pismenosti tesno približujejo konceptu sporazumevalne zmožnosti ali jezikovnega znanja (glej prvi del razprave) ali ga z njim celo enačijo. Tak je npr. koncept funkcionalne pismenosti (Verhoeven 1994: 9), ki vključuje vse tiste zmožnosti, znanja, védenja in spretnosti, ki so tudi sicer vključeni v različne koncepte jezikovnega znanja (Pirih Svetina 2005) in na katere se pri merjenju le-tega dejansko tudi sklicujemo.

---

⁴ Avtorji raziskave IALS torej pismenost pojmujejo kot univerzalen koncept za razliko od definicij, ki pismenost postavljajo v kulturni, časovni in prostorski kontekst (to pa nakazuje tudi omenjena Unescova opredelitev) (Hill, Perry 1994: 235). Prim. tudi op. 8.

Zanimivo je, da so prve raziskave funkcionalne pismenosti potekale v šestdesetih letih prejšnjega stoletja prav v kontekstu, podobnem tistemu, ki v tem prispevku zanima tudi nas – v okviru ameriške vojske. Raziskava je pokazala, da je precejšen del zaposlenih v vojski funkcionalno nepismenih, da vojaki ne razumejo besedil, ki jih pri svojem delu vsakodnevno uporabljajo, in so zato pri delu posledično tudi manj uspešni. Na podlagi teh ugotovitev so oblikovali izobraževalne programe za spodbujanje pismenosti. Rezultati so pokazali, da je bilo usposabljanje uspešnejše, če je potekalo ob gradivih, povezanih s specifičnim področjem dela in poklica (več o tem tudi v tem zborniku v prispevku S. Kranjc in drugih). To zagotovo potrjuje tesno povezavo med poznavanjem strokovnega področja, njegovega strokovnega jezika in specifično funkcionalno pismenostjo. Posredno pa višja stopnja funkcionalne pismenosti pomeni tudi boljšo usposobljenost za delo (tudi o tem v prispevku S. Kranjc in drugih v tem zborniku). Ko že govorimo o različnih stopnjah funkcionalne pismenosti, bi veljalo omeniti, da že omenjena raziskava IALS predvideva pet stopenj funkcionalne pismenosti, pri čemer prva stopnja kaže na šibke pisne spretnosti, četrta in peta stopnja pa kažeta na najvišje razvite sposobnosti za ravnanje s pisnimi viri (Možina 2001, Bešter 2003). Za potrebe tehnološko razvite družbe bi morali odrasli obvladati pisne spretnosti najmanj na tretji stopnji (Možina 2001).

2.1 Omejitve študije

V povezavi s funkcionalno pismenostjo in poklicnim delovanjem so tudi temeljne spretnosti (ang. *basic skills*). Za uspešno funkcioniranje na delovnem mestu naj bi človek poleg specifičnih strokovnih znanj na splošno potreboval predvsem (temeljne) spretnosti razumevanja in uporabe različnih vrst zapisanih besedil (poročil, pisem, dopisov, priročnikov in navodil za uporabo), sposobnosti učinkovitega sporazumevanja z drugimi, sposobnost razumevanja in uporabe različnih dokumentov in obrazcev, sposobnost razumevanja in uporabe števil, grafov, preglednic, sposobnost kritičnega razmišljanja in reševanja problemov, sposobnost učinkovite uporabe računalniške tehnologije in informacijskih sistemov, sposobnosti timskega dela, pozitivno naravnost do sprememb in pripravljenost na vseživljenjsko učenje. Zagotovo naštetu velja tudi za poklicno delovanje zaposlenih v SV. Ker pa je področje izredno široko, se bomo v študiji omejili zgolj na opazovanje in merjenje besedilne (branje – pisanje) in deloma dokumentacijske pismenosti na delovnem mestu.

To seveda pomeni, da bomo na podlagi rezultatov merjenja dobili le delni uvid v funkcionalno pismenost oseb, zaposlenih v Slovenski vojski.

3 Oblikovanje merskega instrumenta/testa za merjenje funkcionalne pismenosti

Povzemimo: merjenje funkcionalne pismenosti kot dela jezikovnega znanja v strokovnem kontekstu zahteva ustrezno kontekstualizacijo. To pomeni oblikovanje

takšnega merskega instrumenta, ki bo pri testirancih izzval »avtentično« jezikovno rabo oziroma takšno jezikovno performanco, kot je značilna tudi za netestne situacije. Če je ta merski instrument jezikovni test, pa je treba opozoriti še na nekaj: na razmerje med splošno performanco, tj. posameznikovo jezikovno rabo, kot se kaže pri vsakodnevem sporazumevanju, in konkretno testno performanco, na katero vplivajo posebne okoliščine testiranja (Ferbežar 1999: 430, Pirih Svetina 2005: 31).⁵

3.1 Avtentičnost

Avtentičnost smo v tem besedilu že večkrat omenjali. Gre za v jezikovnem testiranju zelo pomemben koncept, ki se nanaša tako na besedila, vključena v jezikovne teste, kot tudi na testne naloge, s katerimi se preverja jezikovna zmožnost, nenazadnje pa tudi na performanco na testu, torej na to, kako se ob nalogi jezikovno odzove⁶ testiranec.

Ko govorimo o avtentičnosti besedil, nimamo v mislih samo t. i. izvirnih besedil, torej besedil, ki so jih napisali npr. slovensko govoreči avtorji ali so bila v slovenščino prevedena za slovensko govoreče naslovnike. Vprašanje izvirnosti je tu namreč treba razširiti na vprašanje relevantnosti besedil za ciljno publiko. Če se vrnemo v kontekst naše raziskave, je mogoče trditi, da npr. revija *Slovenska vojska*, ki sicer prinaša izvirna slovenska besedila z vojaškega področja, ni relevantna za vse (slovensko govoreče) bralce. Namenjena je krogu bralcev, ki so poklicno, službeno, študijsko ali interesno povezani s tem področjem (prim. prispevek V. Gorjanca in N. Logar v tem zborniku), drugi, ki jih vojska ne zanima, pa je najbrž sploh ne bodo vzeli v roke. Prav tako lahko rečemo, da za osebe, zaposlene v SV, pri opravljanju njihovega poklica ni relevantno katerokoli besedilo, napisano v slovenščini. Pri svojem vsakodnevem delu imajo zagotovo opraviti z drugačnimi besedili kot npr. delavci v zdravstvu in samo besedila, ki jih tudi v resnici berejo in pišejo, so zanje zares relevantna.⁷ Na drugi strani pa z gotovostjo lahko trdimo, da ima do besedil zaupne narave, ki so značilna za slovensko in druge vojske tega sveta, dostop le zelo ozek krog zaposlenih v njej.

Če želimo »izzvati« avtentično, to je tipično jezikovno rabo, kakršna je značilna tudi za netestne sporazumevalne situacije, moramo torej upoštevati na eni strani za ciljno publiko relevantna besedila,⁸ kot smo zapisali zgoraj, na drugi pa morajo biti tudi naloge, s katerimi merimo to jezikovno rabo, ustrezno pripravljene. Tako je logično, da razumevanja npr. zapisanega ali povedanega (vojaškega) ukaza, pri katerem mora(jo) podrejeni ustrezno odreagirati, ni mogoče preverjati z nalogo, pri kateri morajo testiranci izbirati med nekaj ponujenimi odgovori. Udeležencem testa

---

⁵ Dejavniki, ki (lahko) vplivajo na to, kako bo posameznik opravil test, so prostor, čas itd., na drugi strani pa tudi »notranji« stres, trema itd. (Ferbežar 1999: 430), nenazadnje pa tudi odnos do testa in testiranja: poseben odpor do testa iz znanja slovenščine pri domačih govoricah tako opisuje Petric (2004: 31).

⁶ V besedilu izraze odgovor, odziv, rešitev (naloge) uporabljamo sinonimno, sinonimno s (testno) nalogo pa se pojavlja tudi izraz (testno) vprašanje. Prim. Ferbežar et al. 2004a.

⁷ O tem tudi zgoraj in v prispevku S. Kranjc in drugih v tem zborniku.

je treba zastaviti nalogo oziroma jih postaviti v tako situacijo, v kateri se bodo imeli možnost odzvati z odgovorom, ki je zanje tipičen, običajen, torej avtentičen, pa naj gre za besedne ali nebesedne odgovore.

Vprašanje avtentičnosti, tako besedil in situacij kot nalog in njihovih rešitev, ima torej na posameznih poklicnih področjih posebno vlogo, še zlasti, ko imamo opraviti z merjenjem strokovne funkcionalne pismenosti. Da bi tako avtentičnost lahko dosegli, pa je treba najprej opredeliti, kakšne jezikovne potrebe imajo uporabniki jezika na določenem strokovnem področju.

3.2 Analiza potreb

Prvi korak pri opredelitvi in analizi jezikovnih potreb je gradnja korpusa besedil. Tak korpus se bo gradil prav za potrebe projekta Pismenost oseb, zaposlenih v SV (prim. V. Gorjanc in N. Logar v tem zborniku). Z njim bomo dobili nabor tipičnih besedil, s katerimi se srečujejo predstavniki SV. Sam korpus sicer ne bo dovolj za določitev oziroma prepoznavanje tipičnih sporazumevalnih situacij, v katerih se pri svojem vsakodnevem poklicnem delovanju znajdejo predstavniki različnih poklicnih profilov SV. Zato bomo na eni strani potrebovali ustrezne informatorje, strokovnjake, ki imajo širši vpogled v delovanje SV in bodo pomagali opisati konkretne jezikovne dejavnosti posameznih poklicnih profilov, na drugi strani pa bomo v analizo jezikovnih potreb vključili tudi druge predstavnike SV; zanje bomo oblikovali poseben vprašalnik, s katerim bomo določili pogostnost in pomembnost konkretnih sporazumevalnih situacij in jezikovnih dejavnosti pri njihovem vsakodnevem poklicnem delovanju.⁹ Glede na poklicno področje, ki je predmet naše raziskave, lahko domnevamo, da bodo te situacije in dejavnosti močno vodene in kontrolirane (izpolnjevanje ukazov, upoštevanje natančnih navodil, previdnostnih ukrepov itd.).

⁸ Primer uporabe neavtentičnih besedil pri merjenju funkcionalne pismenosti poznamo iz že omenjene IALS. V njej je sodelovalo 20 držav, med njimi tudi Slovenija. Rezultati so pokazali zelo nizko raven funkcionalne pismenosti v Sloveniji, zlasti besedilne, saj naj bi kar 42 % odrasle populacije dosegalo komaj 1. raven (od skupno petih) pisne sposobnosti. (Možina 2001, IALS 1998, Bešter 2003). Po našem mnenju pri interpretaciji teh rezultatov ne moremo mimo dejstva, da so bila zaradi primerljivosti med državami vsa besedila in naloge iz angleščine prevedene v nacionalne jezike. Besedila so bila sicer deloma prirejena za posamezne države (Bešter 2003), vendar ob tem vprašanje avtentičnosti in relevantnosti za ciljno publiko še vedno ostaja odprto. V test je bila tako npr. vključena tudi vremenska karta, v obliki in formatu, ki slovenskemu bralcu ali gledalcu TV ni domača, podatki o njej pa so govorili o vremenskih razmerah v za Slovenijo zelo oddaljenih krajih sveta. Jedilnik restavracije s hitro prehrano Mcdonalds je v slovenščini ponujal jedi, ki jih na jedilnikih slovenskih izpostav Mcdonaldsa ne bi našli. Vprašanje je, zakaj se avtorji raziskave v tem primeru niso raje odločili za vremensko karto iz kakšnega slovenskega časopisa in originalnega Mcdonaldsovega jedilnika. S tem bi vsekakor zelo povečali avtentičnost in relevantnost uporabljenih besedil za ciljno publiko, primerljivost rezultatov ne bi bila nič manjša, posredno pa bi morda tako dosegli tudi boljše rezultate raziskave. (Prim. tudi op. 4.)

⁹ Podobne postopke analiziranja potreb navaja tudi strokovna literatura s tega področja (Douglas 2000), prav tako tudi poročilo o raziskavi angleške Basic Skills Agency, ki je stopnjo pismenosti preverjala pri londonskih javnih uslužbencih (Embedding Literacy, Language and Numeracy in London Local Authorities, <http://www.lancs.ac.uk/alpha>). Nekateri drugi svetujejo tudi opazovanje jezikovnega vedenja na kraju samem (Grünhage Monetti 2000), vendar pa se bomo morali temu zaradi narave raziskovanega področja v naši raziskavi odpovedati.

Kot že rečeno, se bomo pri zbiranju podatkov omejili na zapisana besedila, ki jih uporabljajo – berejo in pišejo – zaposleni v SV.

Zbrani podatki in njihova analiza bodo omogočili prepoznavanje tipičnih (poklicnih) »scenarijev«, ki bodo izhodišče za izdelavo avtentičnih testov. S scenariji imamo v mislih ponovljiva in tako predvidljiva sporazumevalna dejanja – v njihovem okviru nas bo seveda bolj zanimala jezikovna dejavnost –, ki dajejo možnost jezik oziroma njegovo rabo opisati v kategorijah, kot so jezikovne funkcije, strategije, tematska področja, besedni zaklad, slovnica itd., predvsem pa omogočajo kontekstualizacijo naštetih kategorij. Scenariji kot enote sporazumevanja pa dajejo tudi možnost, da jezikovne teste zares izdelamo po komunikacijski metodi (Ferbežar 1997, 1998), saj le tako oblikovani testi testirance navajajo k ustreznemu jezikovnemu vedanju, ne da bi preverjali njihovo eksplicitno poznavanje slovnicih in idr. pravil.

3.3 Kaj in kako bomo merili: specifikacija in izdelava jezikovnega testa

Izdelava korpusa besedil, analiza potreb in oblikovanje scenarijev so izhodišče za opredelitev našega konstrukta oziroma konstruktov:¹⁰ tega, kaj bomo merili (bralno in dokumentacijsko strokovno pismenost). Poleg opredelitve konstrukta k specifikaciji testa¹¹ sodijo še določitev namena testiranja, ciljne publike, vsebine testa, števila in »teže« nalog, ocenjevalnih meril itd.

Naš namen je s testom ugotoviti raven strokovne funkcionalne pismenosti oseb, zaposlenih v SV. Besedilno in dokumentacijsko funkcionalno pismenost, na kateri se bo raziskava omejila, bomo pojmovali kot del posameznikovega jezikovnega znanja v najširšem smislu. Namen merjenja, konstrukt in ciljna publika so torej znani, določiti bomo morali le različne poklicne profile. Domnevamo lahko, da različni poklicni profili pri opravljanju svojega dela nimajo enakih jezikovnih potreb, gotovo pa obstajajo take, ki so značilne za vse, so torej nekako »univerzalne«. Da bomo namreč lahko primerjali rezultate, ločili med bolj in manj uspešnimi testiranci in tako dejansko ugotovili različne stopnje funkcionalne pismenosti, bomo izdelali en test za vse testirance. Naloge v njem bodo morale »pokriti« omenjene »univerzalne« jezikovne dejavnosti in situacije, upoštevaje seveda relevanten kontekst, jezikovne operacije, besedila itd. Naloge bodo morale biti torej reprezentativne za ciljno situacijo in publiko. In ker je naš namen izmeriti stopnjo razumevanja zapisanih besedil in sposobnosti njihovega tvorjenja, bo test zasnovan stopenjsko. O tem, kako naj bodo naloge v njem izdelane, na kaj je treba biti pozoren ob njihovi pripravi itd., pa se na tem mestu ne bomo podrobno ukvarjali, saj je literature o oblikovanju jezikovnih testov tudi pri nas že precej (Ferbežar 1998; Alderson, Pižorn 2004; Ferbežar et al. 2004b). Če bomo pri njihovem oblikovanju

¹⁰ Konstrukt je hipotetična sposobnost, ki ni neposredno merljiva, npr. razumevanje besedil. Jezikovni testi navadno merijo različne konstrukte (Ferbežar et al. 2004a: 130).

¹¹ Imenujemo jo tudi testni priručnik in podrobno opisuje načrtovanje in postopek izdelave konkretnega jezikovnega testa (Ferbežar et al. 2004a: 158).

upoštevali vse nakazane smernice (avtentičnost besedil, situacij, nalog in odgovorov nanje),¹² bomo lahko govorili o ustreznem merskem instrumentu, ki dokaj reprezentativno meri želeno zmožnost in daje tudi dokaj reprezentativne rezultate.¹³

4 Namesto sklepa: nekaj odprtih vprašanj

V tem prispevku nakazane smernice, ki jih nameravamo za potrebe projekta Funkcionalna pismenost zaposlenih v SV čimprej preskusiti tudi v praksi, bodo – če se bodo seveda pokazale za uporabne in smotrne – pomenile izhodišče za nadaljnje delo na širšem področju testiranja strokovnih jezikov. Kljub omejitvam namreč pomenijo prvi korak v tej smeri, čeprav se potreba po jezikovnem testiranju za tako specifične namene kaže že nekaj časa.¹⁴

K načrtovanju kateregakoli jezikovnega testa sodi tudi razmislek o posledicah, ki jih lahko prinese takšno merjenje. Pa ne mislimo na posledice same izvedbe jezikovnega testa, torej testiranja konkretne ciljne publike, temveč bolj na posledice, ki jih (lahko) prinesejo rezultati, zlasti slabi, in še bolj njihova interpretacija. Seveda je za slab rezultat lahko veliko razlogov, ne le individualni. Dejavnike, ki vplivajo na rezultate, gre med drugim iskati v samem testu – v nalogah, (neustreznih) navodilih k nalogam in nenazadnje besedilih, na katerih temeljijo. Kadar imamo namreč opravka s strokovnim jezikom oziroma z besedili z določenega strokovnega področja, ne moremo mimo pojma razumljivosti – razumljivosti, ki pomeni lastnost besedila, v nasprotju z razumevanjem, ki pomeni sposobnost posameznika (več o razumljivosti strokovnih besedil v prispevku Osolnik Kunc v tem zborniku). Razumljivosti in razumevanja seveda ne gre strogo razmejevati in ločevati drugo od drugega in pri merjenju jezikovnega znanja ju zanesljivo ni mogoče zaobiti.

Tako torej vprašanje, kaj se bo zgodilo v primeru, če bodo rezultati našega merjenja pokazali nizko raven pismenosti oseb, zaposlenih v SV, ostaja odprto. Bo imelo to za udeležence testiranja kakšne neprijetne posledice? Ali pa bo morda morebitni slab rezultat spodbuda za organizacijo izobraževanja, ki bo testirancem ponudilo možnost za nadgradnjo jezikovnega znanja v smislu učinkovitejšega in uspešnejšega sporazumevanja in doseganja višjih ravni funkcionalne pismenosti? V tem primeru bo naša raziskava dobila še eno možno nadgradnjo, in to v smeri oblikovanja ustreznih izobraževalnih programov.

¹² Upoštevani pa bodo tudi temeljni dejavniki dobre prakse testiranja, kot so veljavnost, objektivnost, normiranost, občutljivost in zanesljivost (Ferbežar 1998, Ferbežar et al. 2004b).

¹³ Vsaka testna situacija je do neke mere skonstruirana in zato performanca v njej nikoli ne odslkiva dejanske, avtentične rabe jezika (Pirih Svetina 2005: 31). Zato na njeni podlagi lahko le bolj ali manj točno sklepamo tudi o dejanski jezikovni performanci.

¹⁴ Takšno pot nakazuje zlasti praksa z izpiti iz znanja slovenščine, ki so sicer namenjeni tujim govorcem slovenščine, ki potrebujejo uradno spričevalo o svojem znanju slovenščine za različne uradne potrebe, tudi za opravljanje poklica.

Viri in literatura

- ALDERSON, J. Charles idr., 1995: *Language Test Construction and Evaluation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ALDERSON, J. Charles, PIŽORN, Karmen, 2004: *Sestavljanje nacionalnih preizkusov znanja: most k evropskim standardom = Constructing School Leaving Standards*. Ljubljana: Državni izpitni center.
- BACHMAN, Lyle F., 1990: *Fundamental Considerations in Language Testing*. Oxford: Oxford University Press.
- BACHMAN, Lyle F., PALMER, Adrian S., 1996: *Language Testing in Practice*. Oxford: Oxford University Press.
- BEŠTER, Marja, 2003. Sodobno pojmovanje pismenosti in pouk slovenskega jezika v šolah v Republiki Sloveniji. 39. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. *Slovenski jezik, literatura in kultura v izobraževanju*. Zbornik predavanj. Ur. B. Krakar Vogel. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 57–81.
- DOUGLAS, Dan, 2000: *Assessing Language for Specific Purposes*. Cambridge University Press.
- FERBEŽAR, Ina, 1997: Jezikovno testiranje na tečajih slovenščine kot drugega/tujega jezika. *Jezik in slovstvo* 42/7. 279–292.
- FERBEŽAR, Ina, 1998: Kako testirati jezikovno zmožnost. *Skripta* 2. Ur. M. Bešter. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 67–83.
- FERBEŽAR, Ina, 1999: Merjenje in merljivost v jeziku. Na stičišču jezikoslovja in psihologije: nekaj razmislekov. *Slavistična revija* 47/4. 418–436.
- FERBEŽAR, Ina et al., 2004a: *Slovenski pojmovnik s področja jezikovnega testiranja*. Krakow: TaiWpn Universitas.
- FERBEŽAR, Ina et al., 2004b: *Priročnik za avtorje testnih gradiv*. Krakow: TaiWpn Universitas.
- GORJANC, Vojko, LOGAR, Nataša, 2007: Od splošnih do specializiranih korpusov – načela gradnje glede na njihov namen. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika (Obdobja 24)*. Ur. I. Orel. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 637–650.
- GRÜNHAGE MONETTI, Matilde, 2000: *Odyssey: Second Language at the Workplace for Migrant Workers*. Gradivo na delavnici, rokopis.
- KELAVA, Polona, 2003: Komunikacija in pisne spretnosti (2. del). *Andragoška spoznanja* 9/4. 18–27.
- KOROŠEC, Tomo, 1998: *Slovenski vojaški jezik*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
- KOROŠEC, Tomo et al., 2002: *Vojaški slovar*. Predelana in dopolnjena izd. Ljubljana: Ministrstvo za obrambo.
- KRANJC, Simona et al., 2007: Funkcionalna pismenost oseb, zaposlenih v Slovenski vojski. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika (Obdobja 24)*. Ur. I. Orel. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 209–217.
- MOŽINA, Ester, 2000: Pismenost odraslih v Sloveniji. *IB revija* 34/3–4. 28–41.
- MOŽINA, Ester, 2001: *Pismenost in udeležba odraslih v izobraževanju*. Povzetek iz neobjavljenega nacionalnega poročila o pismenosti odraslih v Sloveniji. Predstavljeno na Seminarju šolskega polja, CEPS, 21. 2. 2001.
- NOLIMAL, Fani, 2000: Funkcionalna pismenost. *Andragoška spoznanja* 6/3. 6–18.
- OECD, 1998: *Human Capital Investment: An International Comparison*. Pariz: OECD.

- OECD, 2000: Literacy in the Information Age, Final Report of the International Adult Literacy Survey. Pariz: OECD.
- OTT, Joyce A., 2001: Improving Workforce Literacy for 21st Century Job. ERIC ED 466623.
- OSOLNIK KUNC, Viktorija, 2007: Strokovno sporočanje z vidika razumljivosti. *Razvoj slovenskega strokovnega jezika (Obdobja 24)*. Ur. I. Orel. Ljubljana: Filozofska fakulteta. 143–152.
- PETRIC, Ivana, 2004: *Besediloslovna primerjava pisne produkcije tujih in rojenih govorcev slovenščine*. Diplomsko delo. Ljubljana: Filozofska fakulteta.
- PETTERSSON, Rune, 2000: Literacies in the New Millenium. Referat na konferenci *Media and Education*, University of Adam Mickiewicz, Poznan, April 8–11.
- PIRIH SVETINA, Nataša, 2005: *Slovenščina kot tuji jezik*. Domžale: Izolit.
- VERHOEVEN, Ludo, 1994: Modeling and Promoting functional Literacy. *Functional Literacy. Theroretical issues and educational implications*. Ur. L. Verhoeven. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. 3–34.

Spletne strani

[Http://www.basic-skills.co.uk](http://www.basic-skills.co.uk).

[Http://www.centerslo.net](http://www.centerslo.net).

[Http://www.lancs.ac.uk/alpha](http://www.lancs.ac.uk/alpha).

[Http://www.statcan.ca/english/Dli/Metadata/ials](http://www.statcan.ca/english/Dli/Metadata/ials).